

ВІДКРИТИЙ ДІАЛОГ

**ЗВІТ:
ДОБРОВОЛЬЧІ БАТАЛЬЙОНИ.
ВИНИКНЕННЯ, ДІЯЛЬНІСТЬ, СУПЕРЕЧНОСТІ**

У звіті обговорюється явище виникнення українських добровольчих батальйонів, що беруть участь в Антитерористичній операції (АТО), їх специфіка, а також роль та значення під час конфлікту на сході України

Фундація «Відкритий Діалог» була заснована в Польщі у 2009 році з ініціативи Людмили Козловської, яка зараз займає посаду Президента Фундації. Установчі цілі Фундації включають захист прав людини, демократії та верховенства права на пострадянському просторі. Особлива увага Фундації зосереджена на найбільших країнах регіону: Казахстані, Росії та Україні.

Фундація здійснює свої цілі шляхом організації спостережних місій, включаючи спостереження за виборами та моніторинг ситуації з дотриманням прав людини на пострадянському просторі. За результатами спостережень Фундація випускає звіти і поширює їх серед інституцій ЄС, ОБСЄ та інших міжнародних організацій, міністерств закордонних справ та парламентів країн ЄС, аналітичних центрів та медіа.

На додаток до спостережної і аналітичної діяльності, Фундація активно співпрацює з членами парламентів, які беруть участь у зовнішній політиці, займаються проблемою дотримання прав людини і взаємин з пострадянськими країнами, для того, щоб підтримати процес демократизації та лібералізації їх внутрішніх політик. Важливою сферою діяльності Фундації також є підтримка програм для політичних в'язнів та біженців.

Фундація має постійні представництва у Варшаві, Києві та Брюсселі.

Copyright: Фундація «Відкритий Діалог», травень 2015 р.

00-580 Варшава

Алл. Шука, 11а, оф. 21

Тел. +48 22 307 11 22

E-mail: odfoundation@odfoundation.eu

ua.odfoundation.eu

Зв'яжіться з нами для отримання більш детальної інформації:

Керівник проекту:

Людмила Козловська lyudmylakozlovska@odfoundation.eu

Автор:

Агнешка Гуральська agnieszka.goralska@odfoundation.eu

Редагування:

Бартош Крамек, Людмила Козловська, Агнешка П'ясецька

Коректура:

Галина Вальчишин

Графічне оформлення:

Андрій Осаволук

Фото на першій сторінці: [Fundacja Otwarty Dialog](http://FundacjaOtwartyDialog.pl), автор: Агнешка Гуральська

Передрук матеріалів частково або повністю без дозволу редакції заборонений.

Зміст:

1. ВСТУП.....	4
2. ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ДОБРОВОЛЬЧИХ БАТАЛЬЙОНІВ ТА ЇХ СПЕЦИФІКА	5
3. ЮРИДИЧНИЙ СТАТУС БАТАЛЬЙОНІВ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З НИМ ПРОБЛЕМИ.....	6
3.1. Нацгвардія	6
3.2. Батальйони територіальної оборони (БТрО)	7
3.3. Спеціальні батальйони міліції	7
3.4. Батальйони «Правого сектору» та «ОУН»	8
4. ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ ТА ІДЕОЛОГІЯ.....	9
5. РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ДОБРОВОЛЬЧИХ БАТАЛЬЙОНІВ В АТО	10
6. СТОРОНИ КОНФЛІКТУ ТА ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ	12
7. ПОВЕДІНКА ОБОХ СТОРІН СТОСОВНО ЗАТРИМАНИХ ОСІБ ТА ТИХ, ХТО ПЕРЕБУВАЄ У ПОЛОНІ.....	14
8. ВИСНОВКИ	16

1. ВСТУП

Навколо добровольчих батальйонів, що беруть участь в антитерористичній операції на сході України, виникло дуже багато суперечностей. В основному, це пов'язано з агресивною пропагандою російських ЗМІ, які створюють картину солдатів батальйонів як «фашистів». У риторичі, яку використовують російські ЗМІ, новий уряд у Києві називають «хунтою», а добровольчі батальйони отримали назву «каральні батальйони». Регулярним вживанням цього прикметника проросійські ЗМІ намагаються викликати у громадськості аналогію з'єднань українських добровольчих батальйонів з формуваннями часів Другої світової війни, які тероризували цивільне населення.

Такого роду пропаганда, що апелює до реалій часів Другої світової війни, спрямована насамперед до «внутрішнього» одержувача, тобто до самих росіян. Оскільки сучасна національна і державна точка зору громадян Російської Федерації спирається на міфологізацію героїчної боротьби Червоної армії з фашизмом під час «Великої вітчизняної війни» (як заведено казати на пострадянському просторі), звернення до понять тієї війни є високоефективною процедурою. Пересічний росіянин, який має доступ до поданої таким чином інформації, сприймає конфлікт, що відбувається в Східній Україні, крізь призму усього того, що він знає з історії про злочини, що здійснювалися фашистами, – і крізь цю призму починає також сприймати українців, які борються за цілісність своїх кордонів [1].

Таким чином, Кремль отримує у власній країні схвалення збройної агресії проти «братньої» України. Оскільки важко пояснити масовий опір українців проти керованого з Москви сепаратизму, а також повсюдні антиросійські настрої, новий уряд у Києві представляється в російських медіа як «хунта» – військовий режим, агресія якого спрямована проти власного народу у Східній Україні, а добровольчі батальйони представлені як головний інструмент цього режиму.

Масштаб цієї пропаганди настільки великий, що починає впливати на сприйняття батальйонів організаціями, які мають залишатися неупередженими і аполітичними в конфлікті на сході України. Заяви Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), які є результатом наглядової місії цієї організації, викликали безліч справедливих сумнівів. Багатьох з бійців, які перебувають на сході України, ОБСЄ звинувачує в необ'єктивності і свідомих діях у співпраці з Росією в інтересах поширення створюваної в Москві пропаганди [2]. Самі представники організації визнали, що «їхня місія ускладнена», а неможливість підтвердження окремих фактів пов'язана з цілеспрямованими діями проросійських бойовиків, які допускають спостерігачів тільки до тієї інформації, яка є для них зручною [3], [4]. Автор цього аналізу, перебуваючи в якості спостерігача Фондації «Відкритий Діалог» в зоні конфлікту, могла спостерігати за пересуванням представників ОБСЄ на територіях, що зайняті військами так званих сепаратистів. Жоден з українських добровольчих батальйонів не підтвердив візит спостерігачів, який міг би донести достовірну інформацію про ці батальйони [5].

Іншим прикладом може бути доповідь організації Amnesty International, яка інкримінувала добровольчому батальйону «Айдар» численні зловживання стосовно цивільного населення на територіях, контрольованих підрозділами цього батальйону [6]. Сумніви викликав той факт, що у своїй доповіді представники Amnesty International посилалися на свідчення представників місцевої міліції (яка в Східній Україні симпатизує проросійській стороні) і на непідтверджену інформацію від скептично налаштованого до солдат цивільного населення, яке не намагається зіставляти отриману інформацію з українською позицією.

Створення даного звіту зумовлював той факт, що пропаганда, поширювана російською стороною, як і відсутність ретельних, цілісних аналізів на тему українських добровольчих батальйонів є причиною непорозуміння, які виникають навколо цих унікальних військових формувань. Ми

вважаємо, що необхідно представити їх у повному обсязі, аби уникнути помилкових звинувачень, жертвами яких добровольчі батальйони були вже неодноразово.

Представники Фундації «Відкритий Діалог» регулярно перебували на Східній Україні, а згодом – у зоні конфлікту з кінця лютого 2014 року. Автор звіту мала можливість спостерігати за добровольчими батальйонами з моменту їх виникнення у квітні 2014 року до березня 2015 року, одночасно збираючи дані щодо проблематики, пов'язаної з їх функціонуванням і діяльністю. Вона спілкувалася як з солдатами та командирами, так і з волонтерами, а також з цивільним населенням. Також вона спостерігала за проведенням операцій батальйонами в зоні проведення антитерористичної операції (АТО).

Звіт ґрунтується на першоджерелах, таких як спілкування та інтерв'ю з членами добровольчих батальйонів, солдатами Збройних Сил України (ЗСУ), Нацгвардії, волонтерами, а також з цивільним населенням в період з лютого 2014 по березень 2015 року. Вторинними джерелами є матеріали з українських і російських засобів масової інформації, а також із ЗМІ спільнот, які часто найбільш безпосередньо висловлюють позицію зацікавлених осіб і неодноразово використовуються для поширення унікальних матеріалів із зони АТО.

З очевидних міркувань значна частина інформації у цьому звіті опущена – на сході України проводиться військова операція, отже, багато подробиць, що в інших випадках підтверджують наведені історії, мають залишитися прихованими. З міркувань безпеки автор посилається на анонімні джерела або обмежується використанням військового псевдоніма.

У даному аналізі ми вживаємо термін «сепаратисти» щодо нелегальних збройних формувань, які воюють на Донбасі, як найбільш нейтральний. Ми відмовилися від використання терміну «терористи», який активно вживається в українських ЗМІ, хоча, безсумнівно, є приводи для використання цього терміну (тут можна згадати хоча б терористичний акт на місцевому мітингу «За єдність України» в Харкові 22.02.2015, внаслідок якого загинули чотири людини [7]). Однак у цьому звіті ми зосереджуємо увагу на військовому вимірі конфлікту, тому ми зважилися на вживання терміну, який повсюдно використовується і, на нашу думку, добре визначає характер з'єднань, які воюють проти української армії, – спочатку одним з оголошених цілей була автономія і незалежність від уряду в Києві. Отже, ми застосовуємо термін «проросійська сторона» і «проросійські сили», оскільки Росія є головним союзником Донецької та Луганської Народних Республік (а на нашу думку, також і ініціатором їх виникнення).

2. ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ДОБРОВОЛЬЧИХ БАТАЛЬЙОНІВ ТА ЇХ СПЕЦИФІКА

Добровольчі батальйони були створені насамперед під тиском з боку суспільства, і швидше за все тієї частини суспільства, яка брала активну участь у Євромайдані з листопада 2013 року до лютого 2014 року. Вони є мірі значною мірою його безпосереднім продуктом.

Спочатку Революція гідності носила характер місцевого протесту – відносно невелика (близько 1000 учасників) група, в основному студентів та інших молодих людей зібралася 21.11.2013, щоб протестувати проти рішення про непідписання президентом договору про асоціацію з Європейським союзом. Однак перша спроба силового придушення протесту – побиття студентів в ніч з 30.11.2013 на 01.12.2013 – спричинила те, що Євромайдан став масовим рухом проти режиму Віктора Януковича. Грубі методи дії влади змусили протестувальників до створення груп Самооборони – добровольчих формувань, метою яких був захист протестувальників від агресії з боку міліції [8].

Таким чином, рух, що виник спонтанно, протягом багатьох місяців свого функціонування переродився у структуру, яка справно діяла і була добре організованою. За козацькою традицією, добровольці розділилися на сотні та десятки на чолі з сотниками та десятниками відповідно. Деякі

групи відрізнялися від інших, наприклад, четверта сотня була відома як «козацька» (заснована на традиціях українського козацтва), а восьма – як «афганська» (об'єднувала ветеранів війни в Афганістані). Самооборона до самого кінця була де-факто громадянським рухом, проте повільно переймала характер військової організації [9]. З'явилося обмундирування і «зброя» у вигляді щитів і дерев'яних палиць, касок (спочатку помаранчеві будівельні каски, велосипедні шоломи, згодом – металеві). Організовувалися тренінги з військової тактики [10].

До складу Самооборони Майдану входили люди, які в критичний момент з почуттям громадянського обов'язку залишили роботу або бізнес, але також і ті, для яких Євромайдан став першим серйозним «заняттям» на більш тривалий період часу. Для перших перемога революції в Києві означала (принаймні, на першому етапі) повернення до перерваної роботи чи навчання. Однак багатьом протестувальникам було нікуди повертатися, і вони відчували, що нарешті-таки стали необхідні. Значна частина суспільства ставилася до них як до героїв. Перемога Майдану в боротьбі з краще навченими і озброєними загонами міліції зміцнила в них переконання, що сила духу важливіша за теоретичну військову перевагу, і надихнула до подальших активних дій [11].

Захоплення Криму «без єдиного пострілу», а також евакуація з окупованого півострова підрозділів української армії породили в українському суспільстві переконання, що регулярна армія не є ні підготовленою, ні мотивованою, як того слід було очікувати. Члени Самооборони, які кількома тижнями раніше були готові віддати своє життя на Майдані, були занепокоєні позицією кримських солдатів - окрім офіційних спроб увявити останніх як героїв, які уникають загрози життю цивільного населення шляхом здачі своїх позицій. Практично одразу з'явилися думки, що Крим був «проданий», а виною тому стали політики і шпигуни в командуванні Збройних Сил України [12]. Це переконання про присутність зрадників в українській армії (мірі значною мірою підтвержене протягом наступних місяців [13]) і пов'язана з ним відсутність довіри до неї призвели до того, що постало питання про необхідність створення добровольчих батальйонів на базі Самооборони.

05.05.2014 Рада Майдану видала розпорядження «Про основні завдання Самооборони Майдану в умовах російської агресії» [14]. На його підставі добровольці Самооборони, що були членами сотень, були покликані на службу в одну з наступних структур: в добровольчі батальйони Нацгвардії, батальйони спеціальної міліції або резервні батальйони територіальної оборони, які почали виникати в квітні 2014 року. З цього моменту основною одиницею Самооборони в складі вищезазначених структур офіційно ставали батальйони. Практично саме добровольці з Самооборони Майдану були в основі створення багатьох з цих батальйонів з перших днів їх виникнення (як, наприклад, 1 Батальйон Нацгвардії або добровольчий батальйон «Айдар»).

3. ЮРИДИЧНИЙ СТАТУС БАТАЛЬЙОНІВ І ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЦИМ ПРОБЛЕМИ

Проблеми, що стосуються юридичного положення як самих батальйонів, так і окремих солдатів, виникли практично відразу і тривають, на жаль, донині. Це пов'язано, насамперед, з тим, що добровольчі батальйони не мають єдиної системи управління, а деякі з них відмовилися вступати до офіційних структур на умовах, які їм були запропоновані (Батальйони «Правого сектору» і «ОУН»). У зоні АТО знаходиться всього приблизно 30 добровольчих батальйонів (ця кількість коливається залежно від проведених ротаций).

3.1. Нацгвардія

Нацгвардія була створена в Україні вперше в 1991 р., проте в 2000 р. вона була розформована. Солдатам, що в ній служили, була надана можливість переходу в інші підрозділи армії. 13.03.2014 зважаючи на агресію в Криму, а також напружений стан на сході країни Нацгвардія була знову

організована і почала приймати до своїх лав добровольців, готових до захисту суверенітету української держави.

Батальйони Нацгвардії підпорядковуються Міністерству внутрішніх справ України. Відповідно до закону «Про Національну Гвардію України» [15], завданням Нацгвардії було підтримання порядку, виконання охоронних та допоміжних функцій. Тому спочатку вони були екіпіровані тільки легким озброєнням. Після двомісячного підготовчого курсу вони розпочали службу в зоні АТО, де дуже скоро виявилось, що вони виконують бойові завдання нарівні з підготовленими до цього і відповідно озброєними з'єднаннями регулярної української армії. Після багатьох місяців несення служби на передових лініях фронту завдяки змінам, внесеним до закону, у лютому 2015 року на озброєнні батальйонів Нацгвардії також з'явилася важка зброя [16].

У добровольчі батальйони Нацгвардії увійшли також батальйон «Азов» (пізніше перетворений в полк) та добровольчий батальйон «Донбас», який спочатку створювався як батальйон територіальної оборони Донецької області. Були навіть підписані відповідні документи, проте, враховуючи те, що місцева влада Донецької області щоразу більш явно підтримувала сепаратистський рух, діяльність батальйону була дещо в скрутному становищі (від безперервного відкладання рішення про визначення місця тимчасової дислокації батальйону до нападів на не завжди озброєних добровольців «Самоборони» сепаратистів). Остаточою на базі першого складу «Донбасу» в травні 2014 року був створений Спеціальний батальйон Нацгвардії «Донбас».

3.2. Батальйон територіальної оборони (БТрО)

Є частиною Збройних Сил України та підпорядковуються Міністерству оборони. Були створені частково з числа добровольців, частково - в результаті мобілізації (хоча є і повністю добровольчі батальйони територіальної оборони, як, наприклад, 11-го БТрО «Київська Русь»). Згідно назви, вони повинні були займатися «територіальною обороною», що в українському законодавстві означає як охорону кордонів, так і дії у разі загрози цілісності території [17] – це останнє формулювання дає підставу для участі батальйонів територіальної оборони в АТО.

Спочатку вони повинні були виконувати допоміжні функції разом з підрозділами регулярної армії, проте – як і у випадку Нацгвардії – вони дуже швидко почали долучатися до бойових завдань на перших лініях фронту. Інформація про те, що доблесні українські воїни стоять на позиціях під обстрілом, не маючи можливості реагувати через відсутність відповідного озброєння, незабаром долинула до громадськості та отримала значний відгук. Волонтери, що налагодили відносини з окремими батальйонами, збирали гроші на придбання автомобілів і підготовку їх до служби в зоні АТО, намагалися впливати на Міноборони, щоб батальйонам поставляли важке озброєння. У багатьох випадках вони домагалися часткового успіху, наприклад, 11-му батальйону «Київська Русь» у серпні 2014 року були виділені броньовані автомобілі, які волонтери на зібрані кошти допомогли відремонтувати [18].

Спочатку також і батальйон «Айдар» був батальйоном територіальної оборони, проте в серпні 2014 року він був переформований у батальйон Збройних Сил України саме з метою надання йому можливості отримання важкого озброєння.

3.3. Спеціальні батальйони міліції

Були покликані для підтримки порядку в зоні АТО. Оскільки в Україні офіційно ведеться не війна, а антитерористична операція, підрозділи, підпорядковані Міністерству внутрішніх справ, є структурами, що підходять для операцій в зоні АТО з підтримання порядку. Такі батальйони як «Київ-1», «Київ-2», «Січ», «Золоті ворота», полк «Дніпро-1» воювали і, ймовірно, будуть воювати

на перших лініях фронту. Під час ротації замість того, щоб перебувати на полігонах (як, наприклад, батальйони Нацгвардії або БТрО), вони використовуються для підтримки порядку в містах – у т. ч. в Києві охороняють будівлі громадського призначення, а також заходи, що організуються в місті. Можна згадати також батальйон «Січ», який несе службу у звільненому Слов'янську для підтримки там порядку, і батальйон «Київ-1», який під час ротації охороняв у столиці Верховну Раду.

Неоднозначним рішенням було використання батальйону «Київ-1» для усунення в центрі столиці Євромайдану в серпні 2014 року, тим більше, що багато добровольців з цього батальйону були раніше в Самообороні. Серед захисників наметового містечка з'явилися тоді думки про «зраду» і порівняння батальйону з «Беркутом» під час Євромайдану. Самі солдати переконані, що вчинили правильно, оскільки справжні патріоти повинні в цей час перебувати в зоні АТО, а не в наметах на головній площі столиці [19].

3.4. Батальйони «Правого сектору» та «ОУН»

Батальйони «Правого сектора» («Добровольчий український корпус» – «ДУК») і батальйони «ОУН» не ввійшли до складу Збройних Сил України, вони офіційно не підкоряються ні Міністерству оборони, ні Міністерству внутрішніх справ. Незважаючи на невизначений статус, батальйони «ПС» і «ОУН» співпрацюють зі штабом АТО, і весь час точаться розмови про підпорядкування їх Збройним Силам України. Поки що ведення переговорів затягується, оскільки батальйони не погоджуються ні на один варіант, в якому буде порушена їх внутрішня структура.

Офіційно батальйони жодним чином не підтримуються державними структурами, і їм не виділяється зброя. Тому бійці змушені були відбирати його у противника або позичати у солдатів армії (і з його допомогою відбирати) [20]. Відсутність офіційного статусу є проблемою як для самих солдатів, так і для української держави, яку можна звинуватити у підтримці незаконних військових формувань, у зв'язку з цим обидві сторони переговорів зацікавлені в прийнятті правильного рішення.

Батальйони «ПС» зарекомендували себе в АТО як надзвичайно доблесні, чесні та дисципліновані. Вони перебувають в тих місцях, де відбувається значне протистояння. Разом з 93-ю Бригадою і 3-м Полком українського спецназу вони отримали назву «кіборги» після багатьох місяців захисту Донецького аеропорту за героїчну оборону об'єкта від масованих нападів проросійських сил, що перевищували їх кількісно. Солдати, котрі воювали разом з ними, говорять про «ПС» з найвищою повагою. Він заслужив тільки добру славу.

Одним із прикладів, що свідчить про спроби розвитку співпраці між «Правим сектором» та структурами армії, є призначення лідера «ПС» Дмитра Яроша на посаду радника начальника Генерального штабу Збройних Сил України. Приймаючи пропозицію, Ярош підкреслив, що батальйони «ПС» готові підпорядковуватися армії в операціях, пов'язаних із захистом України від зовнішнього ворога [21].

З відсутністю офіційного статусу бійців «ПС» пов'язана ще одна проблема – за законом вони не можуть отримати статус учасника АТО і пов'язані з ним привілеї. Це є проблемою не лише «ПС». Серед інших добровольчих батальйонів є такі, в яких до десяти відсотків особового складу не зазначені у офіційних списках.

Причини для того різні, і різним є ставлення командувачів окремих підрозділів до цих проблем. Наприклад, в батальйоні «Київська Русь» відсутність оригіналу медичної довідки може призвести до затримки під час прийняття добровольця. У цьому батальйоні усіх солдатів офіційно приймають на службу. З іншого боку, Олег Однороженко, офіцер полку «Азов», визнав, що навіть до 10 відсотків їхніх бійців не можуть отримати відповідного статусу – наприклад, з причини раніше відбутого покарання. На відміну від батальйону «Київська Русь», до полку «Азов» такі добровольці

приймаються, і, як констатував О. Однороженко, командувачі підходять до розгляду кожної справи індивідуально [22].

Незважаючи на те, що добровольчі батальйони підпорядковуються різним структурам, вони виконують схожі функції в зоні проведення антитерористичної операції. Під час активної фази військових дій навесні і влітку усі добровольчі батальйони брали участь у боротьбі разом з підрозділами регулярної армії. Дуже часто вони приймали на себе основний удар супротивника або починали наступ за підтримки регулярної армії. Жителі Старобільська, міста, розташованого на півночі Луганської області, зізналися в розмовах з кореспонденткою Фундації «Відкритий Діалог», що якби не батальйон «Айдар», який з'явився у їхньому місті в травні 2014 року і домігся відводу представників сепаратистського руху, ймовірно, ця територія була б частиною так званої Луганської Народної Республіки. Завдяки активній діяльності «Айдару», який пізніше почали підтримувати підрозділи української армії, в травні і червні 2014 року вдалося відтіснити проросійські сили за лінію річки Донець [23].

4. ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ ТА ІДЕОЛОГІЯ

В усіх добровольчих батальйонах служать українські патріоти. Однак їхні погляди, політичні уподобання та концепції розвитку держави часто дуже відрізняються. Серед добровольчих батальйонів є такі, які не позиціонуються як «політичні», і такі, які пов'язані з конкретними ідеологіями. Наприклад, у першому складі батальйону «Донбас» служили разом мешканець Києва та активний учасник Євромайдану на прізвисько Рейдер (загинув під час бою під Карлівкою у липні 2014 року) і Музикант, раніше один з організаторів Антимайдану в Донецьку. Останній не є прихильником нової влади, але вступив до батальйону, щоб боротися з сепаратизмом [24]. У більшості батальйонів ідеологія зводиться до широко відомої «проукраїнської» позиції, а головним об'єднуючим елементом є боротьба з російською агресією. Питання про вступ України до Європейського союзу стикається з різними думками. Тільки нечисленні добровольчі батальйони керуються конкретною ідеологією. Серед тих, які викликають найбільше суперечностей, безсумнівно, батальйони «Правого Сектору», «ОУН» і полк «Азов».

«Правий Сектор» чомусь викликає багато емоцій. Російська пропаганда вже з часів Євромайдану називала їх образливим словом «фашисти». Серед поляків їх червоно-чорна символіка і симпатія до Степана Бандери викликають асоціації з трагедією, що сталася на Волині під час Другої світової війни. Протягом останніх місяців проросійська пропаганда також намагається розбудити в поляках страх перед «бандерівцями» (слід визнати, що з частковим успіхом).

Тим часом для молодих українців постать Степана Бандери є постаттю, що символізує патріотичну позицію. Патріотизм у трактуванні Бандери – це дружні стосунки з тими, хто підтримує Україну, толерантність щодо тих, хто ставиться до неї байдуже, і ворожий настрій до тих, хто їй загрожує. Польща і поляки викликають у бійців «ПС» симпатію, їх ворогом є Росія [25]. Напрочуд важливою частиною українського самовизначення в розумінні ідеології «ПС» є релігія, солдати моляться перед їжею і намагаються слідувати ідеалам братерства та взаємоповаги. Підтверджують цю думку й інші солдати, які завжди говорять про «ПС» те ж саме – чесні, дисципліновані, хоробрі, для них основною метою є стримування російської інтервенції в Україну. Те ж спостерігалось і під час багаторазових візитів представників Фундації «Відкритий Діалог».

Батальйон «Азов» був створений за ініціативою членів харківської організації «Патріот України» та перейняв її ідеологію. Ця націоналістична організація багатьма вважається фашистською. Її члени самі визначають її як соціал-націоналістичну. Ідеологи організації, які входять також до складу командування полку, хотіли б будувати Україну на ідеї «націократії». Відповідно до цієї концепції Україна мала б розвиватися поза існуючих політичних і військових союзів, а внутрішня політика

передбачала б обмеження свободи слова і зборів, обмеження права голосу та націоналізацію економіки.

Ідеологія «Патріота України» викликає безліч суперечностей серед самих українців і не користується підтримкою. З розмов з рядовими бійцями полку «Азов» стає зрозуміло, що лише незначний відсоток бійців прийшли в це військове формування, керуючись ідеологією. Більшість добровольців служать в «Азові», оскільки полк користується гарною репутацією як доблесний і добре укомплектований [26].

Після останніх виборів до Верховної Ради в українському парламенті з'явилося багато нових облич, які стали відомими завдяки своїй діяльності в зоні АТО. Серед нових депутатів є також командувачі добровольчих батальйонів, такі як Семен Семенченко («Донбас»), Юрій Береза («Дніпро-1»), Андрій Білецький («Азов»), Сергій Мельничук («Айдар»). Поки що важко оцінити довгострокові результати їх діяльності.

5. РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ДОБРОВОЛЬЧИХ БАТАЛЬЙОНВ В АТО

Добровольчі батальйони були створені, насамперед, як підрозділи для підтримки дій регулярних військ. З самого початку вони відрізнялися дуже високою мотивацією при різному ступені навченості та підготовки. Спочатку до їх складу входили не лише недосвідчені ентузіасти, хоча таких був великий відсоток, особливо серед молодого покоління солдатів. Щодо цього питання немає статистики, але кореспондентка Фундації «Відкритий Діалог» спостерігала значну кількість колишніх професійних солдатів і міліціонерів, які раніше з різних причин (в основному через розчарування слабкістю армії і загальною корупцією) вирішили застосувати свій досвід в нових структурах.

На початку проведення антитерористичної операції відсутність підготовки і відповідних навичок серед солдатів батальйонів була дуже помітною. Один з офіцерів батальйону «Донбас», раніше професійний військовий, згадував у розмові з кореспонденткою Фундації «Відкритий Діалог», що молоді добровольці порушували усі правила безпеки, пов'язані з пересуванням по території або утриманням позицій, яким їх навчали. Це призвело до того, що цей офіцер зі своїм підрозділом намагався триматися на відстані близько півкілометра від колони батальйону, що рухався, щоб забезпечити безпеку своїх солдатів [27].

Це підтверджували і новобранці з 11-го батальйону територіальної оборони «Київська Русь». За словами одного з солдатів, після прибуття в зону АТО добровольці часто не дотримувалися інструкцій, отриманих під час короткого тренінгу, – це стосувалося, наприклад, способу пересування під час розвідувальних дій. Швидше за все, такі проблеми були пов'язані із занадто коротким періодом підготовки недосвідчених добровольців, які не мали часу для розвитку відповідних навичок і в стресовій ситуації ризикували і діяли неправильно [28].

Як показала практика, в різних батальйонах процес і період підготовки до відправки в зону АТО проходив по-різному. Батальйони Національної гвардії проводили два місяці на полігоні, тоді як батальйони територіальної оборони часто обмежувалися двома тижнями. Один з наборів добровольців 11-го БТрО «Київська Русь» був відправлений на позиції батальйону в обстрілюване сепаратистами селище Фащівка без підготовки, з коментарем: *«На місці швидше всьому навчитесь»* [29]. Більшість солдатів прийняли такий варіант «тренінгу», враховуючи наявний військовий досвід, однак, один з новобранців відмовився від служби в батальйоні.

Однак подібні випадки є поодинокими. У більшості добровольчих батальйонів тренінг на полігоні з самого початку сприймався і сприймається серйозно. На цьому тлі позитивно виділяються батальйони «Правого сектора», – період дуже інтенсивної підготовки становить не менше трьох місяців, протягом яких інструктори оцінюють готовність добровольців брати участь у бойових

завданнях. За словами інструктора з навчального центру «Правого сектору» в селищі Десна, на фронт потрапляє не більше 30% тих, хто приходить на тренінг, решта відмовляються від членства в батальйонах [30]. Завдяки цьому ті солдати «ДУК», які воюють в АТО, відрізняються своєю високою підготовкою та вміннями серед інших підрозділів, що там перебувають.

Сумніви щодо рівня підготовки добровольчих батальйонів і пов'язаної з ним бойової цінності цих підрозділів виникають також зважаючи на великі втрати в таких добровольчих батальйонах, як «Айдар» або «Донбас». Однак полковник Дмитро Губський, заступник командира 93-ї окремої механізованої бригади має інакшу думку з цього питання. Його бригада протягом декількох місяців утримувала позиції в Донецькому аеропорту і Пісках, впродовж цього часу солдати працювали спільно з батальйонами «Правого сектору» і «ОУН», а також батальйоном «Дніпро-1». Він вважає, що рівень мотивації добровольців з цих батальйонів позитивно впливав на військовослужбовців української армії – завдяки своєму ентузіазму вони швидко навчалися і стали показувати високий рівень підготовки в короткі терміни, недосяжні при роботі з призваними через мобілізацію солдатами. На думку командирів 93-й бригади, місяці конфлікту на сході України показали, що тільки модель добровольчої армії – високомотивованої та високоморальної – є ефективною і гідною розвитку [31].

Висока мотивація спричинила участь добровольчих батальйонів у найбільш гарячих місцях АТО. Спочатку батальйони, зокрема, спеціальні батальйони міліції та батальйони територіальної оборони (такі, як «Київ-1», «Київ-2», «Дніпро-1») мали здійснювати допоміжні та охоронні функції, підтримувати порядок. Однак незабаром виявилось, що високий рівень мотивації солдатів таких батальйонів призвів до їх високої ефективності у проведенні антитерористичної операції. На відміну від мобілізованих солдатів, добровольці не лише готові, але й вимагають відправляти їх до найбільш небезпечних місць і часто відмовляються від ротації. Командир батальйону «Київ-2» (позивний Сотий) відмовився з батальйоном залишити зону АТО, оскільки був впевнений, що жоден підрозділ регулярної армії не буде краще виконувати необхідні завдання на відрізку фронту, який утримував батальйон спочатку. Міністерство оборони взяло до уваги аргументи командира, і «Київ-2» залишився на позиціях [32]. У період з серпня 2014 року по січень 2015 року кореспондентка Фондації «Відкритий Діалог» двічі приїжджала на позиції батальйону в районі Волновахи і була свідком високого рівня мотивації солдатів батальйону під час виконання завдань у зоні конфлікту.

Аналіз ситуації в зоні АТО за місяці проведення операції дозволив зрозуміти причини високого рівня втрат в деяких добровольчих батальйонах. Відсутність навчання на початковому періоді, зайва бравада, що виникає внаслідок величезного ентузіазму, – це тільки частина правди. Як було сказано вище, – добровольчі батальйони спочатку були призначені для виконання допоміжних функцій, тому відповідно до правил вони не були оснащені важким озброєнням. Це означає, що на початку військових дій вони часто були позбавлені артилерійської підтримки там, де, за словами солдатів, вона була необхідною.

Про це говорили, наприклад, солдати 22-го БТрО в розмові з кореспонденткою Фондації «Відкритий Діалог» у вересні 2014 року. За їх словами на позиціях в районі Металіста вони зазнавали постійних обстрілів з боку сепаратистів, не отримуючи підтримки з боку української артилерії. Також оточені в Іловайську в кінці серпня початку вересня 2014 року солдати добровольчого батальйону «Донбас» не розуміли, чому, незважаючи на численні прохання, не був відданий наказ про застосування артилерії підрозділами української армії, які знаходились поблизу.

Розвиток ситуації в зоні АТО протягом кількох останніх місяців позитивно вплинув на координацію дій між добровольчими батальйонами та підрозділами регулярної армії, оснащеними важким озброєнням, які їх підтримують – багатомісячне перебування на тих самих позиціях також покращило якість співпраці на окремих відрізках фронту. Кореспондентка Фондації «Відкритий

Діалог» мала можливість спостерігати за такими змінами. Коли влітку 2014 року вона приїхала на один з відрізків фронту в секторі М, окремі батальйони ставилися один до одного з недовірою. У грудні того ж року вона відвідала те ж місце і виявила, що між командирами підрозділів існує дієва система координації завдань, офіцери зв'язку регулярно зустрічаються для обговорення ситуації на своїх відрізках.

Незалежно від проблем з озброєнням та координацією добровольчі батальйони зіграли вирішальну роль у стримуванні наступів сепаратистів, підтримуваних російськими військами. На північному відрізку фронту батальйон «Айдар» фактично взяв на себе стримування військ противника, несучи при цьому величезні втрати. На південному фронті ключові українські позиції утримують батальйони «Азов» і «Дніпро-1». Батальйон «Київ-1» відіграв значну роль під час звільнення околиць Слов'янська. Батальйон «Донбас», один з найбільш відомих батальйонів на Східній Україні, брав участь у багатьох боях на території Донецької області і зазнав значних втрат у так званому Іловайському котлі (серпень і вересень 2014 року).

Спостерігачі Фондації «Відкритий Діалог» спостерігали за військовими діями в зоні АТО від самого початку і можуть підтвердити думку, яка час від часу з'являється в українських ЗМІ, – якби не добровольчі батальйони, ймовірно українська армія не змогла б зупинити наступ проросійських військ. Можна з великою ймовірністю сказати, що план, розроблений Кремлем, передбачав використання слабкості української армії та системи командування. У цьому випадку це був правильний розрахунок, але саме створення добровольчих батальйонів дозволило стримати перші удари та дало час на реорганізацію армії.

Кореспондентка Фондації «Відкритий Діалог» бачилася з першими добровольцями батальйону «Донбас» у квітні 2014 року. Вони були «озброєні» мачете та коктейлями Молотова на випадок нападу на їх базу, оскільки процес видачі зброї затягувався. Один із солдатів позував для знімка з «джидаем» – ножем, приклеєним скотчем до дерев'яної палиці. Тоді важко було повірити, що підрозділи, які виглядають так, матимуть реальне значення у війні, що наближалася (в тому, що буде війна, ніхто на сході країни не сумнівався). Однак високомотивовані добровольці (спочатку в батальйоні «Донбас» переважно воювали мешканці Донецької області, для яких головною мотивацією був захист своєї землі) не піддалися тому маразму, який в той час панував в армії. Першу зброю вони здобули, роззброївши блокпост місцевих прихильників сепаратизму [33].

Складно уявити, наскільки довгий шлях пройдено за такий короткий час, – наразі добровольчі батальйони в Україні є символом героїзму, відваги та професіоналізму. А для сепаратистів і російських ЗМІ – ворогом №1.

6. СТОРОНИ КОНФЛІКТУ ТА ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ

Проросійські ЗМІ зробили добровольчі батальйони основним об'єктом своїх атак. На нашу думку, це відбулося саме з тих причин, які наведені вище. Дуже складно боротися з високомотивованими, сповненими патріотичних почуттів солдатами. Українці виявляють до батальйонів величезну повагу і любов, жінки часто говорять про них «наші хлопці», навіть якщо з ними особисто не знайомі. У зону АТО продовжують їздити волонтери, які збирають максимально можливу допомогу для армії, – завдяки їм добровольчі батальйони були краще екіпіровані на зиму, ніж багато регулярних частин.

Коли почався конфлікт на сході України, українська армія не була готова до ефективних дій. Тоді, коли українські ЗМІ повідомляли про добре оснащені підрозділи, що відправляються в зону АТО, практика показувала, що солдатам не вистачало не тільки бронезилетів та шоломів, але навіть шкарпеток. Коли в ЗМІ та парламенті знову почалися дискусії на тему корупції в армії, величезна кількість звичайних громадян почали об'єднуватися навколо волонтерських організацій та груп у

соціальних мережах, щоб забезпечити фронт усім необхідним. Завдяки тому, що український народ об'єднався, щоб «одягнути і нагодувати» солдатів АТО в перший час, вони могли ефективно виконувати свої завдання під час політичної кризи в Києві. Це показало міжнародній громадськості, що опір російській агресії носить в Україні загальнонаціональний характер.

Тому російська пропаганда робить усе, щоб скомпрометувати та очорнити добровольчі батальйони. Ця агресивна пропаганда проти українських батальйонів спрямована, насамперед, на одержувачів інформації у власній країні. Не знаючи нічого про війну в Україні з власного досвіду, мешканці Росії охоче приймають версію про «українських фашистів», які вбивають цивільне населення на Донбасі. Згідно з цією версією влада в Києві ненавидить все «російське» (російське і одночасно пов'язане зі Святою Руссю – символом цінностей, якому традиційно протиставляється європейський лібералізм), а добровольчі батальйони є каральними органами «хунти» [34].

Російські ЗМІ розповідають про страшні злочини добровольчих батальйонів проти цивільного населення. Особлива ненависть була спрямована (до Іловайська) на батальйон «Донбас», оскільки він був сформований в основному з жителів Східної України і не вписувався у версію про «бандерівців», які напали на мирних жителів Донбасу. Їх називали «зрадниками руського/російського світу». Ще одним ненависним для російських ЗМІ батальйоном є «Айдар», який завдав величезних втрат сепаратистам в Луганській області. «Правий сектор», що утримував позиції в Донецькому аеропорту, ще з часу Євромайдану також зображується у найчорніших кольорах.

Усе це вплинуло на сприйняття добровольчих батальйонів цивільним населенням на сході України, яке не мало можливості з ними зустрітися. З розмов, проведених ще до початку антитерористичної операції кореспонденткою Фондації «Відкритий Діалог», впливало, що пенсіонери, які дивляться російські телевізійні канали, жили в очікуванні «автобусів з бандерівцями», яких смертельно боялися. На питання про причини страху або про те, ким конкретно є «бандерівці», ніхто не міг відповісти точно, але сила цієї пропаганди була настільки великою, що співрозмовники не сумнівалися в тому, що загроза є дійсно реальною [35].

З часом міфічних «бандерівців» замінили добровольчі батальйони. Сепаратисти, підтримувані росіянами, багатьом здавалися єдиним порятунком від неминучої смерті від рук «фашистів». Історії про жорстокість українських солдатів, створені російськими ЗМІ, звучали абсурдно – як, наприклад, історія «біженки зі Східної України», яка розповідала, що після заняття Слов'янська українці розіп'яли на головній площі міста трирічного хлопчика і змусили людей дивитися на страту [36]. Незважаючи на те, що незабаром була доведена хибність цього «одкровення» [37], [38] (та не зважаючи на його абсурдність), багато людей досі вірять у його правдивість.

Подібним чином виглядає ситуація з поширюваною в соціальних мережах інформацією про те, що добровольцям з Національної гвардії після заняття Донбасу обіцяна земля, що належить місцевим мешканцям, і по два раби кожному солдату [39]. Подібна інформація, поширювана масово, постійно тримає частину цивільного населення в страху перед українською армією. Дуже цікавими у цьому контексті є свідчення солдатів добровольчих батальйонів, які звільняли території, раніше зайняті сепаратистами. Вони розповідають про реальний страх значної частини місцевих жителів, які переживали шок, коли виявлялося, що українські солдати поведуться зовсім не так, як очікувалося [40].

Самі солдати розуміють, який страх вони викликають і намагаються діяти таким чином, щоб переконати жителів Східної України у своїх добрих намірах. Почуття місії, пов'язане з присутністю на звільнених територіях, особливо велике у добровольчих батальйонах. Батальйон «Київ-1» залишився в Слов'янську після того, як місто було звільнене, щоб підтримувати порядок. Підрозділ мав співпрацювати з місцевою міліцією (а на практиці – контролювати її діяльність і вчити новим

підходам до професії). Незважаючи на розчарування через відсутність участі у безпосередніх бойових діях, солдати підійшли до виконання нових завдань дуже серйозно. З регулярних розмов із командуванням та рядовими солдатами батальйону випливає, що вони розуміють необхідність бути « новою міліцією », якої потребує суспільство після зміни влади.

З інформації, отриманої спостерігачами Фондації « Відкритий Діалог », випливає, що відомості про розбої та грабежі з боку добровольчих батальйонів на контрольованих ними територіях є не більш ніж черговою лінією російської пропаганди, що поширюється для компрометації цих батальйонів. Переважна більшість солдатів добровольчих батальйонів – це патріоти, які прибули в зону АТО щоб боротися за територіальну цілісність своєї країни. Найчастіше – це свідомі громадяни з найкращими намірами, і дуже мало ймовірно, що такі люди будуть займатися розбоями.

Багато з підтверджених поодиноких випадків « привласнення майна » можуть мати інші причини, аніж прагнення збагатитися. Це стосується насамперед поширюваних історій про « відбирання автомобілів ». Ніхто з відомих нам солдатів ніколи не використовував своє становище для особистого збагачення. Однак у ситуації військових дій автомобілі, особливо неброньовані, використовуються в АТО навіть не протягом місяців, а тижнів. Один із солдатів батальйону « Донбас », який зажадав залишитися невідомим, розповів, що коли не вистачало автомобілів для вивезення поранених, вони змусили двох місцевих жителів віддати свої автомобілі з обіцянкою повернути їх. Фактично це був примус, оскільки місцеві жителі неохоче віддавали автомобілі армії навіть задля такої мети. У результаті одна машина повернулася до власника цілою, друга – залишилася на полі бою. Солдат, який розповів цю історію, не сумнівається в тому, що вчинив правильно, він тільки був ображений на людей, для яких їх майно було більш цінним, ніж життя поранених.

У зоні АТО стають частішими випадки нападів на магазини та переходу бізнесу « під дах » батальйонів. 31.12.2014 в Маріуполі відбулася спроба захоплення мережі магазинів. Виконавці були одягнені у військову форму з нашивками батальйону « Дніпро-1 ». Командування батальйону негайно спростувало чутки про участь солдатів у злочині [41]. Подібний випадок мав місце раніше у Києві, коли чоловік, що назвався бійцем « Айдару », змусив мешканку столиці « позичити » автомобіль. Він був заарештований, а слідство довело відсутність зв'язку цієї людини з батальйоном [42].

Що стосується тієї незначної кількості випадків, у яких порушення закону солдатами в зоні АТО було доведено, то відповідні справи вже направлені до прокуратури. Так, 17.09.2014 був розформований добровольчий батальйон « Шахтарськ » у зв'язку з підтвердженою інформацією про грабежі, здійснювані групою військових. Вищенаведена історія підтверджує готовність української влади робити висновки і нести відповідальність за порушення закону в зоні АТО.

7. ПОВЕДІНКА ОБОХ СТОРІН СТОСОВНО ЗАТРИМАНИХ ОСІБ ТА ТИХ, ХТО ПЕРЕБУВАЄ У ПОЛОНІ

У згаданому звіті Amnesty International на тему батальйону « Айдар » з'являються відомості про жорстоке поводження українських добровольців з полоненими. Між тим, усі наявні джерела вказують, що реальність є зворотною, – саме сепаратистам властиве безпідставно жорстоке ставлення до полонених. Особливо це твердження є справедливим щодо бійців добровольчих батальйонів, які мали нещастя потрапити в полон. Кореспондент Фондації « Відкритий Діалог » збрала свідчення учасників добровольчих батальйонів про їх перебування в полоні, які вказують на порушення прав людини, жорстоке поводження з полоненими та завдання їм каліцтва.

Жінка-боєць на прізвище Масяня, яка разом з іншими бійцями батальйону « Донбас » потрапила в полон після битви під Іловайськом, каже, що вижила лише завдяки офіцеру російської армії українського походження. За її словами, до того як потрапити в полон, бійці « Донбасу » виходили з

котла разом з військовими регулярних підрозділів української армії. Їх група, яка була оточена і обстріляна в районі с. Червоносільське, потрапила в полон до російських військових, які не надто добре орієнтувалися у відмінностях між добровольчими та регулярними формуваннями, і ставилися до них, як до військовополонених. В той же час, місцеві командири «Армії Донецької Народної Республіки» займалися «сортуванням» полонених і з найбільшою жорстокістю поводитися з бійцями батальйону «Донбас».

За словами Масяні, у розмові з вищезазначеним російським офіцером сепаратисти неодноразово вимагали видачі їм усіх бійців добровольчих батальйонів і не виявляли цікавості до інших полонених. Вона переконана, що тортур і, можливо, смерті уникнула завдяки тому, що емоційно відсторонений від конфлікту російський офіцер вирішив не віддавати жінок до рук агресивних сепаратистів. Він представив її, а також її подругу на прізвисько «Будівельник» як своїх медсестер і допоміг їм дістатися до території, що підконтрольна українській армії [43].

26.08.2014 військових добровольчого батальйону «Айдар» обстріляли поблизу Луганська. З декількох солдатів вижив тільки 19-річний Василь Пелиш, якого сепаратисти знайшли пораненим. За його словами, бойовики, які взяли його в полон, принижували його і сильно побили, навмисно завдаючи більше болю в тих місцях, де в тілі застрягли осколки снаряду. Потім його почали роздягати і тоді оголили патріотичне татування на правому плечі, яке боєць зробив ще за часів Євромайдану (зображення герба України та напис «Слава Україні»). Побачивши це, один з сепаратистів захопив сокиру і одним ударом відрубав йому руку, на якій було татування. Василя, який стівав кров'ю, кинули біля дверей однієї з лікарень в Луганську, де він провів наступний місяць. Він каже, що лікарі захищали його від повторної видачі сепаратистам, які приходили щодня, аби забрати полоненого. Боєць був звільнений завдяки старанням багатьох людей, і тепер знаходиться на реабілітації. Незважаючи на здавалося б швидке одужання (поприте, що він не може воювати, він повернувся в зону АТО і знаходиться в батальйоні), психологи вказують на дуже глибоку травму, яка полягає у підвищеній агресивності, депресії та стані тривоги. Реабілітація у цьому випадку, безумовно, буде дуже тривалою [44].

Крім безпосередніх свідчень жорстокого поводження з полоненими, які потрапляють до рук сепаратистів, останні самі надають громадськості докази перерахованих вище дій. Прикладом тому є розміщене в соціальних мережах відео з українськими солдатами, які потрапили в полон 22.01.2015 після того, як збройні угруповання так званої Донецької Народної Республіки захопили новий термінал аеропорту в Донецьку. Цей матеріал в одній із закритих для загального перегляду груп прихильників Новоросії знайшов і розповсюдив волонтер Фондації «Відкритий Діалог», використовуючи «вихваляння» сепаратистів своїми діями для викриття їхньої жорстокості [45].

Багато солдатів добровольчих батальйонів у бесідах з кореспондентом Фондації «Відкритий Діалог» висловили думку, що краще загинути, ніж потрапити в полон до сепаратистів. Доброволець батальйону «Донбас» на прізвисько Сет (родом з Криму) згадував, що коли приїхав в зону АТО, – це був один з головних висловів, сказаних йому перед першим боєм. Тому, коли його підрозділ не зміг продовжувати бій під Іловайськом, він був готовий підірвати себе гранатою і вже приготував її до підриву. Але сталося так, що він зміг піти непоміченим, і через два тижні, пробираючись крізь територію, яка була зайнята проросійськими підрозділами, дістався до українських позицій. Однак у розмові підтвердив, що якби знову опинився у такій ситуації, то в будь-якому випадку віддав би перевагу смерті, ніж полону, оскільки там би все одно його вбили б [46]. Серед бійців в АТО існує думка, що для добровольчих батальйонів шансів повернутися додому з полону менше, ніж у інших військових.

Інформацію про вбивство сепаратистами полонених може підтвердити один з відеоматеріалів, викладених в мережу самими сепаратистами. На відео видно українських солдатів, які були взяті в полон біля селища Червоний Партизан 24.01.2015. Аналіз розташування тіл полонених і стін, під якими вони сиділи, доводить, що деякі з них були розстріляні [47]. Схожі докази надав

громадськості один з командирів незаконних військових формувань Арсеній Павлов (на прізвище Моторола), який у телефонному інтерв'ю журналістам газети Kyiv Post зізнався у вбивстві полонених [48].

Жоден з доступних матеріалів не вказує на подібне ставлення українських солдатів до полонених. Процедура в зоні АТО прозора, – полонених передають до відповідних органів Служби безпеки України (СБУ). Під час утримання полонених у місцях, де вони були затримані, кореспондент Фондації «Відкритий Діалог» не помітила жодних випадків жорстокого поводження з ними. Полоненим також надається харчування та необхідна медична допомога.

Один з бійців [49] розповів історію про те, як в липні 2014 року під час розвідки у безпосередній близькості до кордону з Російською Федерацією вони зіштовхнулися з підрозділом солдатів армії Російської Федерації, що складався з кількох осіб. За його словами, солдати були дуже молодими, розвідка знайшла їх, коли вони спали та не усвідомлювали того, що вони перебувають на українській території. Під час затримання вони були перелякані та дезорієнтовані, повідомили, що є солдатами строкової служби, що їх привезли до прикордонної зони на навчання, де вони отримали наказ рухатися в зазначеному напрямку і зайняти позиції. Оповідач розповів, що, незважаючи на війну, взяті в полон росіяни були більше схожі на одягнених у форму дітей і викликали співчуття в українських солдатів. Незважаючи на підстави для їх арешту і передачі СБУ, було прийняте рішення провести їх до кордону і відпустити.

Зі спостережень і розмов, проведених протягом року конфлікту, впливає, що така поведінка більш характерна для української сторони, ніж для проросійської. Повідомлення про необґрунтовану жорстокість у поєднанні зі знущаннями та розстрілами полонених фіксуються з боку армії так званої Новоросії дедалі частіше. Такі випадки з українського боку не доведені. Якщо вони й мали місце, то можна із впевненістю стверджувати, що це були поодинокі випадки.

8. ВИСНОВКИ

Українські добровольчі батальйони є унікальним явищем у такому ж унікальному конфлікті, який триває вже протягом року на Східній Україні. Офіційно там немає війни, – триває «антитерористична операція». Сепаратистів український уряд називає «терористами», а частина батальйонів це – «спеціальні підрозділи міліції», що виконують завдання в зоні АТО.

Однак незалежно від назви і того, чи буде і коли буде офіційно оголошений воєнний стан, добровольчі батальйони були і перебувають на передній лінії фронту. Для українців вони стали символом відваги, патріотизму та доблесті. В одному з випущених на українському телебаченні рекламних матеріалів солдати добровольчого батальйону проходять терміналом пасажирського аеропорту, а люди, що очікують вильоту, піднімаються з місць, аплодують і потискають руки солдатам, які вирушають на фронт [50]. Ця коротка, але зворушлива соціальна реклама була підготовлена для проекту «Повернися живим», в рамках якого збираються кошти на підтримку добровольчих батальйонів. Вона дуже влучно відображає ставлення українського суспільства до солдатів-добровольців. Кореспондент Фондації «Відкритий Діалог» неодноразово ставала свідком того, як люди підходили на вулицях до солдатів, які повертаються із зони АТО, дякували їм за те, що вони роблять, вручали квіти і символічні подарунки.

Це широке визнання, яким користуються добровольчі батальйони, у світлі зібраних відомостей видається обґрунтованим. Добровольчі батальйони – це «продукт» нового громадянського суспільства, яке зародилося на Майдані. За умов паралічу рішень в українській армії, який був помітний на початковій стадії АТО, солдати добровольчих батальйонів взяли на себе основні удари сил ворога, часто діяли за принципом доконаних фактів і з відчуттям, що держава їх не підтримує. Роль держави в цей період взяло на себе суспільство. Форми, каски, бронежилети, запаси

продовольства, спальні мішки – власне усе, часто включно зі зброєю, було придбане за кошти українців і самих бійців. Величезна кількість волонтерів піклувалася про те, щоб солдати мали цей мінімум необхідних їм речей, продуктів та пристроїв. Фундація «Відкритий Діалог» активно брала участь у допомозі добровольчим батальйонам, які прийняли на себе удар з боку збройних угруповань сепаратистів, підтримуваних підрозділами регулярної російської армії [51], [52].

У планах, чутки про які поширювалися ще в 2012 році на території України, східні регіони української держави повинні були «мимовільно» об'єднатися в нову державу – Новоросію, а її війська мали йти в наступ на Київ для відновлення «легітимного», поваленого внаслідок революції президента Януковича. Один з діячів української просвітницької організації в Красноармійську (Донецька область) розповів кореспонденту Фундації «Відкритий Діалог», що за рік до «мимовільного» розвитку сепаратистського руху, у березні 2013 року до них надходили чутки про навчання активістів Новоросії, яке проходили жителі цього міста. Згодом вони стали лідерами сепаратистського руху в Красноармійську. Можна з великою ймовірністю стверджувати, що якби не створення і діяльність добровольчих батальйонів, враховуючи жалюгідний стан і повільне реагування української армії, ці плани мали б шанс на успіх.

Через рік після початку збройного конфлікту в Україні можна з усією впевненістю стверджувати, що протягом цього часу багато чого змінилося на краще. Добровольчі батальйони все ефективніше співпрацюють з державними структурами. Значні зміни відбулися також у Збройних Силах України, краще і швидше працює штаб. Солдати добровольчих батальйонів набули досвіду, стали навченими бійцями.

На жаль, аналіз ситуації в зоні АТО показує, що, незважаючи на ефективний опір, з яким зіткнулися виконавці плану Кремля в Україні, вони досі не відмовилися від планів довгострокового втручання. Бійці, що знаходяться на передовій, дуже скептично ставляться до підписаної в Мінську 11.02.2015 мирної угоди і вважають, що період припинення вогню Росія, як і раніше, використовує для підготовки нового удару. У цій ситуації підтримка добровольчих батальйонів, які воюють в зоні АТО, є не тільки важливим актом солідарності з сусідом, що воює за цілісність своїх кордонів, але і відповідає інтересам Польщі та інших держав Євросоюзу.

Список джерел:

1. Liga.net / Як російським ЗМІ вдалося перетворити українців на фашистів? - http://news.liga.net/news/politics/3999572-kak_rossiyskie_smi_sumeli_prevratit_ukraintsev_v_fashistov.htm.
2. З розмов з бійцями батальйону «Айдар», що базуються в місті Щастя (Луганська область) у лютому 2015 року.
3. Лівий берег / Терористи заважають місії ОБСЄ - http://lb.ua/news/2015/01/27/293410_terroristi_meshayut_missii_obse.html.
4. Ukrainian Crisis Media Center / ОБСЄ: Українська армія зразково співпрацює з місією. Бойовики обмежують доступ - <http://uacrisis.org/obse-6/>.
5. З розмов з бійцями батальйону «Київ-2» у Волновасі в жовтні 2014 року, 11-го БТрО «Київська Русь» та офіцерами батальйону «Дніпро-1» в Маріуполі в січні 2015 р. і батальйоном «Торнадо» в лютому 2015 р. (Станиця Луганська).
6. Amnesty International – офіційна сторінка / Порушення і військові злочини з боку добровольчого батальйону «Айдар» на півночі Луганської області - <https://www.amnesty.org/en/documents/EUR50/040/2014/en/>.
7. 24 TV / З'явилося відео теракту в Харкові - http://24tv.ua/news/showNews.do?pojavilos_video_terakta_v_harkove_18&objectId=546777&lang=ru.
8. 24 Radio / На Євромайдані створюють загони Самооборони - <http://radio24.ua/news/showSingleNews.do?objectId=10044>.
9. Facebook / Самооборона Майдану - <https://www.facebook.com/samooboronaMaydanu/posts/267245400101004>.

10. 7 Днів - Україна/ Парубій відповів про Самооборону Майдану: є гуцульська, бойківська, козацька сотні - <http://7days-ua.com/news/parubij-rozpoviv-pro-samooboronu-majdanu-je-hutsulska-bojkivska-kozatska-sotni/>.
11. З численних розмов з членами Самооборони Майдану з лютого по серпень 2014 року (в т. ч. з Максимом Франко, членом так званої сотні Михайлівської, ювеліром, який після перемоги Революції гідності повернувся до професії у своєму рідному місті; Іваном, членом 3-ї сотні Самооборони, а згодом – добровольцем батальйону «Айдар»; Колею, заступником, а згодом – сотником 38-ї сотні Самооборони, який залишився на Майдані до його розгону в серпні 2014 року і продовжує координувати діяльність сотень у виділеній містом Цитаделі, а також багатьма іншими людьми, пов'язаними з Самообороною Майдану).
12. Politnavigator / Турчинов та Яценюк Крим продали, — Донію повірили 100% української аудиторії ток-шоу - <http://www.politnavigator.net/turchinov-i-yacenyuk-krym-prodali-doniyu-poverili-100-ukrainskoji-auditorii-tok-shou.html>.
13. Finance.ua / В штабі АТО виявили російських шпигунів - голова СБУ - <http://news.finance.ua/ru/news/~/330694>.
14. Українська Правда / Самооборона допоможе МВС та створить резервні батальйони - <http://www.pravda.com.ua/news/2014/05/6/7024516/>.
15. Верховна Рада України – офіційна сторінка/ Розпорядження від 16.06.2014 № 556 - <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0730-14/paran13#n13>.
16. Голос України / Нацгвардія отримала озброєння - <http://golosukraine.com/publication/zakonoproekti/parent/37329-nacgvardiyi-dali-ozbroyennya/#.VSRPVmsVGM>.
17. Kodeksy.com.ua / Закон «Про оборону України», стаття 18 «Територіальна оборона України» - http://kodeksy.com.ua/pro_oboronu_ukrayini/statja-18.htm.
18. З розмов з бійцями та волонтерами 11 БТрО «Київська Русь» в серпні 2014 року.
19. З розмов із захисниками Майдану та офіцерами батальйону «Київ-1» у серпні та вересні 2014 року.
20. З розмов з бійцями батальйонів «ПС» у листопаді 2014 року.
21. Bigmir.net / Яроша призначили радником керівника Генштабу ЗСУ - <http://news.bigmir.net/ukraine/888509-Yarosh-naznachen-sovetnikom-nachalnika-Genshtaba-VSY-gaGordon>.
22. Розмова відбулася в Маріуполі 01.09.2014.
23. З розмов з активістами та волонтерами м. Старобільська в лютому 2015 року.
24. З розмови, що відбулася в Дніпропетровську в грудні 2014 року.
25. Кореспондентка Фондації «Відкритий Діалог» провела багато розмов на цю тему як з рядовими бійцями «ПС», так і з інструкторами, відповідальними за підготовку бійців «Беркуту». Командир навчального центру ДУК «Правий сектор» підкреслює, що саме таке ідеологічне налаштування проявляють його бійці (з розмов з жовтня 2014 року по березень 2015 року).
26. З розмов з бійцями та офіцерами полку (потім - батальйону) «Азов» у серпні та вересні 2014 року в Маріуполі.
27. З розмови з одним з офіцерів батальйону «Донбас» у вересні 2014 року.
28. Розмова відбулася у вересні 2014 року в Дебальцевому.
29. У розмові, що відбулася 25.08.2014 з офіцером 11 БТрО на прізвище Професор.
30. З розмови з інструктором на прізвище Беркут і зі спостережень за процесом навчання в жовтні 2014 року.
31. З розмов з бійцями 93 бригади Д. Губським та Гномом в січні 2015 року.
32. З розмов з бійцями та офіцерами батальйону «Київ-2» на посту в м. Волновасі в жовтні 2014 року.
33. YouTube / Захоплення блокпоста колорадів в Червоноармійську - <https://www.youtube.com/watch?v=GjESonrlMzA>.
34. Міжрегіональний громадський фонд сприяння стратегічній безпеці / Каральні батальйони та інші бандформування України - <http://www.fssb.su/press-center/1106-batalony-ukrainy-kto-voyuet-za-ukrainu.html>.
35. З розмов в околицях Донецька та Червоноармійська в березні 2014 року.
36. YouTube / Біженка розповідає про страту трирічної дитини - https://www.youtube.com/watch?v=o-Du7AYh_58.

37. YouTube / Сюжет «Першого каналу» про звірства українських військових - <https://www.youtube.com/watch?v=-SxR16JCCY>.
38. YouTube / Біженка розповідає про страту трирічної дитини - <https://www.youtube.com/watch?v=uaxu8YWGKyg>.
39. YouTube / Російський Перший канал розповідає, що бійцям Нацгвардії обіцяють «по два раба» - <https://www.youtube.com/watch?v=8xi3u9otvo0>.
40. Багато прикладів подібних реакцій жителів звільнених місцевостей навів один з представників полку «Донбас» на прізвисько Музикант в інтерв'ю в січні 2015 року.
41. В офіційній заяві командира полку, полковника В'ячеслава Печененка під час візитів журналістів на базу «Дніпро-1» в Маріуполі 01.06.2015.
42. UA Info / Самозванець з «Айдару», погрожуючи гранатою, викрав авто в Києві - Геращенко - <http://uainfo.org/blognews/411578-samozvanec-iz-aydara-ugrozhaya-boevoy-granatoy-ugnal-avto-v-kieve.html>.
43. Розмова від 03.09.2014 р. у лікарні м. Дніпропетровська.
44. На основі бесід з Василем Пелишем, його сім'єю та організацією волонтерів «Волонтерська сотня Львів» у жовтні 2014 року і бесіди з В. Пелишем та його командирами в зоні АТО в лютому 2015 року.
45. Gazeta.pl / Цей фільм розповідає про жорстокість війни в Україні більше, ніж будь-які тексти. Так російські сепаратисти знущаються над українськими військовополоненими - http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,17313818,Ten_film_mowi_o_brutalnosci_wojny_na_Ukrainie_wiecej.html#MT.
46. В розмовах від вересня 2014 року.
47. YouTube / Бойовики розстрілюють полонених українських солдат - https://www.youtube.com/watch?x-yt-ts=1422327029&v=kc2mtln3J0g&x-yt-cl=84838260&feature=player_embedded.
48. Kyiv Post / Військові злочини: громадянин Росії Моторола може похвалитися – загинуло 15 українських ув'язнених - <http://www.kyivpost.com/content/kyiv-post-plus/war-crimes-russian-citizen-motorola-boasts-of-killing-15-ukrainian-prisoners-385838.html>.
49. У зв'язку з характером виконуваних завдань він попросив не подавати його дані і не ідентифікувати його особу.
50. YouTube / Аеропорт. Повертайтеся живими! - <https://www.youtube.com/watch?v=6B0jnEoUBxQ>.
51. Фундація «Відкритий Діалог»/ 70 касок надійшло батальйонам «Донбас» та «Айдар» - <http://odfoundation.eu/a/4780,70-helmow-trafilo-w-rece-batalionow-donbas-i-ajdar1>
52. Фундація «Відкритий Діалог»/ Допомога для добровольчого батальйону, розташованого поблизу Донецька - <http://odfoundation.eu/a/5870,paczki-dla-batalionu-ochotniczego-stacjonujacego-w-poblizu-doniecka>